ZAMONAVIY HUQUQSHUNOSLIKNING AKTUAL MUAMMOLARI

XXIII-RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

YAKUNLARI BO'YICHA ILMIY ISHLAR TO'PLAMI

Issue - 10(2026) Available at www.uznauka.uz

JAMOAT XAVFSIZLIGINI TA‘MINLASHDA MAHALLA INSTITUTINING HUQUQIY MAQOMI VA AMALIY SAMARADORLIGI

Ergashev Jahongir Umarali o‘g‘li

Jamoat xavfsizligi universiteti talabasi

Elektron pochta: ilmiyizlanuvchi@gmail.com

Annotatsiya. *Maqolada mahalla institutining jamoat xavfsizligini ta‘minlash tizimidagi konstitutsiyaviy-huquqiy maqomi, fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarishi va davlat organlari bilan hamkorligi o‘rtasidagi nisbat, huquqbuzarliklar profilaktikasining mahalla darajasidagi mexanizmlari hamda ularning natijadorligini baholash mezonlari tahlil qilinadi. Normativ-huquqiy hujjatlarni tizimli sharhlash va institutsional yondashuv asosida vakolatlarni chegaralash, shaxsga doir ma‘lumotlarni muhofaza qilish, fuqarolar ishtiroki va hisobdorlikni kuchaytirish bo‘yicha takliflar asoslangan.*

Kalit so‘zlar: *jamoat xavfsizligi, mahalla, fuqarolar yig‘ini, o‘zini o‘zi boshqarish, huquqbuzarliklar profilaktikasi, ijtimoiy sheriklik, profilaktika inspektori, institutsional hamkorlik, huquqiy maqom, samaradorlik.*

ПРАВОВОЙ СТАТУС И ПРАКТИЧЕСКАЯ ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИНСТИТУТА МАХАЛЛИ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ОБЩЕСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

ZAMONAVIY HUQUQSHUNOSLIKNING AKTUAL MUAMMOLARI

XXIII-RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

YAKUNLARI BO'YICHA ILMIY ISHLAR TO'PLAMI

Issue - 10(2026) Available at www.uznauka.uz

Эргашев Джахонгир Умарали угли

Студент Университета общественной безопасности

Электронная почта: ilmiyizlanuvchi@gmail.com

Аннотация. В статье анализируются конституционно-правовой статус института махалли в системе обеспечения общественной безопасности, соотношение самоуправления граждан и взаимодействия с государственными органами, механизмы профилактики правонарушений на уровне махалли, а также критерии оценки их результативности. На основе системного толкования нормативно-правовых актов и институционального подхода обосновываются предложения по разграничению полномочий, защите персональных данных, расширению участия граждан и усилению подотчётности.

Ключевые слова: общественная безопасность, махалля, сход граждан, самоуправление граждан, профилактика правонарушений, социальное партнёрство, инспектор профилактики, институциональное взаимодействие, правовой статус, эффективность.

THE LEGAL STATUS AND PRACTICAL EFFECTIVENESS OF THE MAHALLA INSTITUTION IN ENSURING PUBLIC SAFETY

ZAMONAVIY HUQUQSHUNOSLIKNING AKTUAL MUAMMOLARI

XXIII-RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

YAKUNLARI BO'YICHA ILMIY ISHLAR TO'PLAMI

Issue - 10(2026) Available at www.uznauka.uz

Ergashev Jahongir Umarali ugli

Student of the University of Public Safety

E-mail: ilmiyizlanuvchi@gmail.com

Abstract. This article analyzes the constitutional and legal status of the mahalla institution within the public safety system, the relationship between citizens' self-governance and cooperation with state authorities, mechanisms for preventing offenses at the mahalla level, and criteria for evaluating their effectiveness. Based on a systematic interpretation of regulatory legal acts and an institutional approach, the article substantiates proposals for the delineation of powers, protection of personal data, enhancement of citizen participation, and strengthening of accountability.

Keywords: public safety, mahalla, citizens' assembly, citizens' self-governance, prevention of offenses, social partnership, prevention inspector, institutional cooperation, legal status, effectiveness.

KIRISH. Jamoat xavfsizligini ta‘minlash masalasi zamonaviy huquqiy davlatning faqat huquqni muhofaza qiluvchi organlari faoliyati bilan cheklanmaydigan, balki jamiyatning ijtimoiy birdamligi, fuqarolarning huquqiy faolligi va mahalliy muammolarga o‘z vaqtida munosabat bildirish imkoniyati bilan chambarchas bog‘liq vazifasidir. Xavfsizlikni faqat sodir etilgan huquqbuzarlikka javob qaytarish sifatida tushunish yetarli emas: uning muhim tarkibiy qismi huquqbuzarlikni keltirib chiqaruvchi ijtimoiy sharoitlarni barvaqt aniqlash va qonuniy vositalar bilan kamaytirishdan iborat. Shu nuqtayi nazardan,

mahalla institutining huquqiy maqomi va amaliy imkoniyatlarini birgalikda o‘rganish alohida ilmiy ahamiyat kasb etadi.

ASOSIY QISM (MUHOKAMA VA NATIJA). Adabiyotlar tahlili. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 127-moddasiga ko‘ra, fuqarolar yig‘inlari o‘zini o‘zi boshqarish organlari hisoblanadi, davlat hokimiyati organlari tizimiga kirmaydi va mahalliy ahamiyatga molik masalalarni qonunga muvofiq mustaqil hal etishga haqli [1]. Mazkur konstitutsiyaviy qoida mahallaning huquqiy tabiatini aniqlashda asosiy mezondir: mahalla davlat idorasining quyi bo‘g‘ini emas, fuqarolar manfaatlari va hududiy hamjihatlikni ifodalovchi o‘ziga xos jamoaviy institutdir.

Prezidentning 2021-yil 29-noyabrdagi PF-27-son Farmoni bilan tasdiqlangan Jamoat xavfsizligi konsepsiyasi xavfsizlikni jamiyatning qonunga xilof tajovuzlar, nizolar, favqulodda vaziyatlar va boshqa tahdidlardan himoyalanganlik holati sifatida belgilaydi [2]. Konsepsiyada fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari jamoat xavfsizligini ta‘minlashda ishtirok etuvchi subyektlar qatoriga kiritilgan. Bu farqlash nazariy jihatdan ham, amaliy jihatdan ham muhim: mahalla huquqni muhofaza qiluvchi organning majburlov vakolatlarini o‘zlashtirmasdan, profilaktika va jamoatchilik ishtiroki orqali tizimga hissa qo‘shadi.

“Fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari to‘g‘risida”gi Qonun mahallaning tashkiliy asoslari, fuqarolar yig‘ini faoliyati va vakolatlarini tartibga soluvchi muhim normativ manbadir [3]. Undagi qoidalarni konstitutsiyaviy mustaqillik tamoyili bilan uyg‘un sharhlash lozim. Zero, davlat organlari bilan hamkorlik qilish mahallaning tashkiliy erkinligini bekor qilmaydi; aksincha,

qonuniy vakolat doirasida ma‘lumot almashish, muammoni vakolatli idoraga yetkazish va fuqarolarning ishtirokini tashkil etish uchun imkon yaratadi.

Mahalla institutining xavfsizlik sohasidagi salohiyati, avvalo, uning aholi turmush sharoitiga yaqinligida namoyon bo‘ladi. Hududdagi ijtimoiy ziddiyat, qo‘shnichilik mojarosi, yoshlarning bo‘sh vaqtini tashkil etishdagi uzilish yoki oilaviy muammolar ko‘pincha rasmiy statistika shakllanishidan oldin mahalla muhitida seziladi. Biroq bu yaqinlik avtomatik ravishda qonuniy aralashish vakolatini anglatmaydi. Har qanday profilaktik faoliyat shaxsning sha‘ni, qadr-qimmati, shaxsiy hayoti va teng huquqliligi bilan muvofiq bo‘lishi shart.

Huquqbuzarliklar profilaktikasining huquqiy poydevorini 2014-yil 14-maydagi “Huquqbuzarliklar profilaktikasi to‘g‘risida”gi Qonun tashkil etadi [4]. Uning mazmunidan kelib chiqadigan muhim xulosa shuki, profilaktika bir martalik tadbir emas, huquqbuzarlik sabab va shart-sharoitlarini aniqlash, ularni bartaraf etishga ko‘maklashish va tegishli subyektlarning o‘zaro muvofiqlashgan faoliyatini talab qiluvchi jarayondir. Mahalla bu jarayonda aholi bilan muloqot va ijtimoiy yordamga yo‘naltirish imkoniyati orqali alohida o‘rin egallaydi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda normativ-huquqiy hujjatlarni tizimli sharhlash, institutsional yondashuv hamda qiyosiy-huquqiy tahlil usullaridan foydalanildi. Shu o‘rinda ta‘kidlash lozimki, mahallaning huquqiy maqomini baholashda “vakolat”, “vazifa” va “hamkorlik” tushunchalarini bir-biridan ajratish zarur. Vakolat deganda qonun bilan berilgan yuridik imkoniyat, vazifa deganda muayyan natijaga qaratilgan faoliyat yo‘nalishi, hamkorlik deganda esa mustaqil subyektlarning o‘z vakolatlari doirasidagi muvofiqlashtirilgan harakati tushuniladi.

Mazkur kategoriyalar aralashtirilganda, mahalladan qonunda nazarda tutilmagan tekshiruv yoki nazorat harakatlarini talab qilish xavfi paydo bo‘ladi.

Natijalar. Mahalla va profilaktika inspektori hamkorligining eng samarali modeli ma‘muriy bo‘ysunishga emas, funksional ixtisoslashuvga asoslanadi. Profilaktika inspektori huquqni muhofaza qilish vakolatlari doirasida harakat qiladi; fuqarolar yig‘ini esa aholini xabardor qilish, muammolarni jamoaviy muhokama etish, ijtimoiy ko‘makni muvofiqlashtirish va qonuniy murojaat kanallarini ochishga xizmat qiladi. Har bir holatda mas‘ul subyekt, ma‘lumotdan foydalanish maqsadi va ko‘riladigan choraning huquqiy asosi oldindan aniqlanishi lozim.

Institutsional hamkorlikning yana bir yo‘nalishi yoshlar bilan ishlashdir. Ta‘lim muassasalari, ota-onalar, yoshlar yetakchilari, ijtimoiy xizmatlar va vakolatli organlarning o‘zaro aloqasi yoshlarning huquqiy madaniyatini yuksaltirishga yordam berishi mumkin. Biroq yoshlarning ijtimoiy mavqeyi yoki oilaviy sharoitidan kelib chiqib, ularni asossiz ravishda “xavfli guruh” sifatida belgilashga yo‘l qo‘yilmasligi kerak. Profilaktika ehtiyojga mos yordamni taklif etish va real huquqiy xavfga mutanosib javob qaytarish tamoyillariga tayanishi zarur.

Amaliyotdagi asosiy muammolardan biri faoliyat natijasini yig‘ilishlar soni, o‘tkazilgan suhbatlar yoki tuzilgan ro‘yxatlar bilan o‘lchashga moyillikdir. Bunday ko‘rsatkichlar ish hajmini ifodalasa-da, xavfsizlik holatidagi haqiqiy o‘zgarishni to‘liq aks ettirmaydi. Masalan, ko‘p tadbir o‘tkazilgan mahallada takroriy nizolar kamaymagan bo‘lsa, tashkiliy faollikni yuqori natijadorlik bilan tenglashtirish ilmiy jihatdan asosli bo‘lmaydi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, mahalla faoliyati samaradorligini uch o‘lchamda baholash maqsadga muvofiq:

birinchisi huquqiy qonuniylik, ya‘ni harakatlarning vakolat va protseduraga mosligi;

ikkinchisi ijtimoiy natija, ya‘ni takroriy muammolar va xavf omillarining kamayishi;

uchinchisi fuqarolar ishonchi, ya‘ni murojaat qilish qulayligi, javobning o‘z vaqtida berilishi va muomala adolatliligi.

Bunday baholashda ma‘lumotlar sifati hal qiluvchi ahamiyatga ega. Xavfsizlik bo‘yicha shikoyatlar sonining ortishi ayrim hollarda vaziyat yomonlashganini, boshqa hollarda esa fuqarolar murojaat qilishga ko‘proq ishona boshlaganini bildirishi mumkin. Shu sababli miqdoriy ma‘lumotlar sifatli intervyular, anonim so‘rovlar va muayyan hududning ijtimoiy sharoiti bilan birga tahlil qilinishi lozim. Birgina ko‘rsatkichdan kelib chiqib mahallalarni keskin reytinglash noto‘g‘ri boshqaruv qarorlariga olib kelishi mumkin.

Muhokama. Mahallaning ijtimoiy profilaktikadagi o‘rni nizolarni qonuniy, tinch va mutanosib usullar bilan yumshatish imkoniyatida ham namoyon bo‘ladi. Qo‘shnichilik kelishmovchiligi, jamoat joyidan foydalanish yoki maishiy munosabatlarda tushuntirish va kelishtirish usullari ayrim hollarda foyda beradi. Biroq zo‘ravonlik, tahdid, majburlash yoki jinoyat alomatlari mavjud vaziyatlarda norasmiy yarashtirishni davlatning himoya mexanizmlariga muqobil sifatida

qo‘llash mumkin emas. Jabrlanuvchining xavfsizligi va qonuniy huquqlari ustuvor qolishi kerak.

Raqamlashtirish mahalla faoliyatida tezkorlik va hisobdorlikni oshirish imkonini beradi. Shunga qaramay, elektron ro‘yxatlar, xavf toifalari va axborot almashish jarayonlari shaxsga doir ma‘lumotlarni muhofaza qilish talablari bilan uyg‘unlashtirilishi zarur [5]. Ma‘lumotni yig‘ishning aniq maqsadi, foydalanish huquqiga ega shaxslar doirasi, saqlash muddati va xatoni tuzatish tartibi belgilab qo‘yilmasa, profilaktika mexanizmi fuqarolar ishonchiga putur yetkazishi mumkin.

Yuqoridagilarni inobatga olgan holda, mahalla institutining samaradorligi ko‘proq ma‘lumot to‘plash yoki ko‘proq nazorat o‘rnatish bilan emas, balki mavjud vakolatlarni aniq chegaralash va muammoga mos xizmatni o‘z vaqtida yetkazish bilan belgilanadi. Aholi xavfsizligi uchun zarur bo‘lmagan ma‘lumotni yig‘maslik, nozik holatlarni oshkor qilmaslik va murojaat qilgan shaxsni salbiy tamg‘alamaslik jamoatchilikka asoslangan profilaktikaning ajralmas huquqiy talabidir.

Xorijiy ilmiy adabiyotlarda jamoatchilikka yaqin politsiya faoliyati va mahalliy ishtirok xavfsizlik siyosatining muhim unsurlari sifatida o‘rganiladi. Jumladan, Herman Goldstein muammoga yo‘naltirilgan politsiya faoliyatida takrorlanuvchi muammolarning sabablarini aniqlash zarurligini asoslagan [6]. Robert Putnam esa ijtimoiy kapital, ishonch va fuqarolik aloqalarining jamoaviy faoliyatga ta‘sirini ko‘rsatgan [7]. Ushbu yondashuvlar O‘zbekiston mahallasiga mexanik tarzda ko‘chirilmasdan, uning konstitutsiyaviy mustaqilligi va milliy-huquqiy xususiyatlari asosida qiyosiy tahlil qilinishi lozim.

Mahallaning faoliyati ustidan hisobdorlik masalasida ham muvozanat zarur. Davlat organlari bilan hamkorlikning ijro intizomi fuqarolar yig‘inining o‘zini o‘zi boshqarish xususiyatini soya ostida qoldirmasligi kerak. Shu bois ochiq muhokamalar, aholining takliflarini olish, shikoyatlarni ko‘rib chiqish va natijalar haqida shaxsiy ma‘lumotlarni oshkor qilmagan holda hisobot berish mexanizmlarini kuchaytirish muhimdir. Hisobdorlikning asosiy manzili faqat yuqori turuvchi idora emas, balki mahalla aholisi ham bo‘lishi lozim.

Maqola doirasida bildirilgan tahlillardan kelib chiqib quyidagi yo‘nalishlarga alohida e‘tibor qaratish maqsadga muvofiq. Avvalo, mahalla va huquqni muhofaza qiluvchi organlar o‘rtasidagi hamkorlik uchun namunaviy vakolatlar xaritasini ishlab chiqish taklif etiladi. Unda ma‘lumotni kim qabul qilishi, qaysi vaziyatda vakolatli organga yuborishi, qaysi chora faqat davlat organi tomonidan qo‘llanishi va fuqaro qayerga shikoyat qilishi aniq aks ettirilishi kerak.

Ikkinchidan, profilaktika natijadorligini baholash uchun huquqbuzarliklar takrorlanishi, nizolarning qonuniy hal etilishi, fuqarolarning murojaatlardan qoniqishi va ijtimoiy xizmatga yo‘naltirishning amaliy natijasi kabi ko‘rsatkichlarni sinov tariqasida joriy etish mumkin. Uchinchi yo‘nalish sifatida mahalla mas‘ullari uchun konstitutsiyaviy huquqlar, zo‘ravonlikka javob chorasi, diskriminatsiyaga yo‘l qo‘ymaslik va shaxsga doir ma‘lumotlar xavfsizligi bo‘yicha qisqa amaliy o‘quv modullarini ishlab chiqish taklif qilinadi.

To‘rtinchidan, hududiy hamkorlik protokollarida mas‘uliyatning taqsimlanishi va natijani qayta ko‘rib chiqish tartibini belgilash zarur. Beshinchidan, mahalla miqyosida fuqarolarning anonim fikrini o‘rganish va

profilaktika tadbirlarini baholash bo‘yicha mustaqil metodik ko‘rsatmalar ishlab chiqish maqsadga muvofiq. Bunday takliflarni amalga oshirishdan oldin ularning amaldagi qonunchilikka muvofiqligi, moliyaviy yuklamasi va ma‘lumotlar xavfsizligiga ta‘siri alohida ekspertizadan o‘tkazilishi kerak.

XULOSA. Umumiy xulosa qilib aytganda, mahalla instituti jamoat xavfsizligini ta‘minlashda huquqni muhofaza qiluvchi organlarning o‘rnini bosadigan tuzilma emas, balki fuqarolar ishtiroki, ijtimoiy hamjihatlik va barvaqt profilaktikani ta‘minlovchi mustaqil konstitutsiyaviy institut sifatida alohida ahamiyatga ega. Uning amaliy samaradorligi tashkiliy tadbirlar ko‘pligi bilan emas, balki fuqarolar huquqlarining saqlanishi, muammolarga qonuniy va o‘z vaqtida yechim topilishi hamda davlat va jamiyat o‘rtasida barqaror ishonch shakllanishi bilan baholanishi kerak. Mahallaning mustaqilligini hurmat qilgan holda hamkorlik mexanizmlarini takomillashtirish jamoat xavfsizligining huquqiy va ijtimoiy asoslarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 2023-yil 30-aprel. https://lex.uz/docs/-6445145

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 29-noyabrdagi PF-27-son “O‘zbekiston Respublikasi jamoat xavfsizligi konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni. https://lex.uz/uz/acts/-5749291

3. O‘zbekiston Respublikasining “Fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari to‘g‘risida”gi Qonuni (2013-yil 22-apreldagi O‘RQ-350-son Qonun bilan yangi tahrirda). https://lex.uz/uz/acts/-2156899

4. O‘zbekiston Respublikasining 2014-yil 14-maydagi O‘RQ-371-son “Huquqbuzarliklar profilaktikasi to‘g‘risida”gi Qonuni. https://lex.uz/docs/-2387357

5. O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 2-iyuldagi O‘RQ-547-son “Shaxsga doir ma‘lumotlar to‘g‘risida”gi Qonuni. https://lex.uz/docs/-4396419

6. Goldstein, H. Problem-Oriented Policing. New York: McGraw-Hill, 1990.

7. Putnam, R. D. Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community. New York: Simon & Schuster, 2000.